

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ

УДК 33:008]:316.4.063:37(4)

Л.М. Дуба

Навчально-науковий фінансово-економічний інститут при ДВНЗ
«Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди», Україна

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У СУЧАСНОМУ НАЦІОНАЛЬНО-ВІДРОДЖУВАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті розглянуто значення економічної культури як суспільного явища та проблеми її формування в трансформаційних процесах сучасного українського суспільства.

Проблеми, що постали перед національними системами освіти наприкінці ХХ – початку ХХІ століття, мають загальносвітовий контекст і пов'язані з процесом глобалізації. Дійсно, ми живемо у світі, який глобалізується, у світі, де формуються принципово нові правила економічного і суспільного буття, у світі, де стираються кордони, у світі нових інформаційно-комунікаційних технологій, де започатковуються нові принципи функціонування економічної системи.

Актуальність дослідження функціонування економічної культури у трансформаційному процесі зумовлена тим, що на сучасному етапі вирішення усіх назрілих проблем сфокусовано в такому важливому і потужному ресурсі як людський фактор. І тому в сучасній освітній системі координат особливе місце займають проблеми економічної освіти всіх верств населення і особливо учнівської молоді. Зростаючі масштаби економічної освіти об'єктивно визначають необхідність підготовки педагогічних кадрів, здатних реалізувати реальний процес формування людини, яка знає економіку і вміє жити та діяти в умовах ринкових відносин.

Тому сьогодні є необхідним: системний аналіз проблеми розвитку економічної культури; визначення її суті та природи, що стимулюватиме соціально-економічний прогрес; розгляд можливості функціонування економічної культури у трансформаційному процесі, який вказує, що вона є одночасно і явищем, і результатом, і причиною, і наслідком економічної практики [1, с. 112].

Введення нової парадигми освіти, в основу якої покладено компетентнішу модель спеціаліста, менш жорстко прив'язану до конкретного об'єкта і предмета праці, визначає новий підхід до самої логіки змісту освіти. Тепер одиницею відліку стає не дисципліна, а модуль, що вбирає в себе цілий напрям і забезпечує певні групи компетенцій. Усе це зумовлює необхідність розширення рівня світоглядної культури та ерудиції нашого випускника.

У науковій літературі існує декілька визначень суті економічної культури. Перше і достатньо емне визначення економічної культури зводилося до «сукупності цінностей і норм, які регулюють економічну поведінку і виконують роль соціальної пам'яті економічного розвитку» [2, с. 110]. Стисліше і точніше економічна культура визначалася як «сукупність економічних знань з їх застосуванням і цінностей, що регулюють економічну поведінку людини» [3, с. 134]. Логічно досконалою є й така дефініція: «Економічну культуру, що практично виростає із загальнолюдської культури, можна визначити як сукупність переконань, установок і цінностей, які мають пряме і безпосереднє відношення до економічної діяльності індивідів, підприємств, установ» [4, с. 13]. Ще одне

визначення зводиться до того, що: «Економічна культура – це стала система цінностей і стереотипів поведінки, культурних еталонів, традицій, соціальних звичок та умінь, які відтворюють домінуючі в суспільстві зразки та моделі соціоекономічної діяльності» [5, с. 221].

Організація ж самої економічної освіти підростаючого покоління потребує чітких і цілеспрямованих дій кожного учасника цього процесу. Його ефективність, на думку спеціалістів у цій галузі (О. Аменд, В. Поляков, В. Розов, І. Сасова, Б. Шемякін, О. Шпак), визначається створенням нової системи неперервної економічної підготовки молоді, основоположними принципами якої повинні стати врахування регіональних умов, національних особливостей, культурно-історичних традицій, потреб особистості і суспільства.

Слід зауважити, що інноваційність – внутрішній спонукальний мотив життєдіяльності людини, а тому примусити його працювати якісно, а тим паче творчо – неможливо. Це приходить, коли людина усвідомлює, що тільки вона є творцем свого благополуччя. А тому ніякі урядові (державні) програми не в змозі кардинально вирішити проблему інноваційного прориву. Вони необхідні, але як цільовий захід, що мобілізує на якісну інноваційну працю громадян. Держава повинна створити інституційні умови, при яких її громадяни будуть націлені на ефективний саморозвиток.

Економічна культура в трансформаційному процесі функціонує на усталених формах, стереотипах, цінностях і нормах, що були сформовані в минулому. При цьому важливо зіставити їх з вимогами ринкового господарювання, співвіднести існуючі еталони поведінки з актуальними потребами економічного розвитку. Індикатором такого зіставлення є міра інноваційності – співвідношення нових цінностей, норм та стимулів поведінки з узвичаєними.

Ще однією важливою умовою формування економічної культури як і культури взагалі є те, що вона функціонує в національній формі. Тому питання сумісності західної моделі, що переноситься на український ґрунт, повинно узгоджуватися з реальною економічною інфраструктурою України, що склалася історично.

Однією з перешкод, яка найчастіше стає на заваді формування гуманних відносин у сфері виробництва, є дефіцит культури. Під дефіцитом ринкової культури розуміють певні особливості масової економічної свідомості та поведінки людей, яким бракує: розуміння структури та механізмів ринкової соціально спрямованої економіки; досвіду у функціонуванні тих чи інших ринкових структур; навички виконувати ті чи інші економічні ролі за умов ринкових відносин.

Отже, економічна культура є інтегрованим поняттям, явищем, результатом і процесом поєднання економічного і соціального аспектів життєдіяльності. Існує три [1] механізми цього поєднання: когнітивний (економічні знання і навички, що набуваються), аксіологічний (соціальні норми і цінності, що опановуються) і праксеологічний (інноваційні способи соціально-економічної діяльності, що використовуються). Зважаючи на це, економічну культуру періоду ринкових перетворень доцільно розуміти як сукупність економічних знань, навичок, соціальних норм, цінностей і символів, необхідних для ефективного виробництва і виконання економічних ролей.

Становлення інституцій прозахідного типу в Україні стикається зі значними труднощами, які обумовлені неадекватністю формальних інституційних структур з неформальними інститутами українського суспільства. А тому спроба вмонтувати «шматочок Європи» замість зменшення невизначеності цілей і розбалансованості інтересів суспільства тільки їх підсилюють. Саме на це справедливо вказують О. Яременко, В. Решетило, А. Гриценко, Ю. Павленко. До речі, Ю. Павленко з цього приводу відзначає, що «для винайдення продуктивної моделі соціально-економічного розвитку кожна країна має усвідомлювати власне культурно-цивілізаційне підґрунтя, конкретніше – формальні і неформальні інституції, що визначають природу її реального, повсякденного життя» [6, с. 69].

Аналіз теорії і практики формування економічного мислення свідчить про наявність головної суперечності – відставання економічної освіти від потреб народного господарства. Значна роль у ліквідації цієї невідповідності належить викладачам економіки, які повинні сформувати конкурентоспроможну особистість, що здатна вільно діяти в економічному середовищі незалежно від локального чи глобального ринку праці. Отже, формування вузами нових навчальних планів і формування нового покоління галузевих стандартів у цілому вимагає послідовності, виваженості і комплексності у підходах.

Ринкові стосунки висувають певні вимоги до творчої складової економічного мислення. Економічне мислення студентів педвузу до певної міри характеризується специфікою професійної підготовки. Студенти факультетів, де економічна підготовка є домінуючою для майбутньої професійної діяльності, повинні володіти особливим стилем економічного мислення, яке включає педагогічну, комерційну, управлінську і підприємницьку спрямованість. Тому критерії оцінки цих стилів мислення мають особливе значення. Так, наприклад:

- *педагогічний стиль економічного мислення* передбачає: глибоке осмислення й міцне засвоєння студентами економічної теорії для здійснення економічної підготовки школярів; використання форм і методів для успішного формування економічного мислення учнів; оволодіння прийомами педагогічного впливу (ораторські, організаційні, управлінські) і свідоме використання добутих педагогічних знань для підготовки школярів до життя в умовах ринкової економіки;
- для *комерційного стилю економічного мислення* студентів педагогічних університетів мають бути властиві: орієнтація на відносно відокремлене господарювання, самостійне розв'язання питань економічної поведінки і відповідальність за результати та якість праці;
- *управлінський стиль економічного мислення* передбачає вміння навчати, формувати колектив, впливати на людей, розуміти особливості управлінської праці, творчого підходу; оволодіння основами самоменеджменту, що забезпечує досягнення поставлених цілей;
- *підприємницький стиль мислення* для студентів педвузу визначається прагненням сприяти поліпшенню етичних і моральних форм суспільства; наданням учням можливості реалізувати себе; оптимальним задоволенням запитів споживачів; вмінням організувати рентабельне шкільне (студентське) виробництво й раціонально використати одержаний прибуток.

В системі реформування економічної освіти необхідно вирішити такі завдання: розробка загальної концепції економічної підготовки педагогів (учителів-предметників); оновлення змісту навчальних програм вищої школи, який би відповідав досягненням економічної науки, її реаліям і науковому прогнозуванню; розробка наукових психолого-педагогічних основ економічної підготовки педагогічних кадрів у відповідності до вимог нової системи організації навчального процесу.

Якщо ж заперечувати актуальність практичної функції дисциплін економічної теорії, які викладаються у ВНЗ України, то за логікою такого «методологічного» контексту, дійсно, не так уже й важливо, яка буде структура курсів з точки зору різних теорій, відстань між якими може перевищувати сторіччя. Тоді на перший план виходять методичні питання щодо окреслення певного набору категорій і понять, а не питання про їх системну концептуальну взаємозалежність та зв'язок з проблемами реального життя. Проте економічна теорія завжди була в центрі управлінської та інтелектуальної уваги різних часів і народів. І сьогодні вона набуває все більшої актуальності саме через свій конкретно-системний зміст і яскраво виражену практичну функцію.

Маємо виходити з того, що освітня діяльність відповідно до вимог Болонської декларації – це не тільки і не стільки рівні, модулі, експерименти, кредити, рейтинги. Це, перш за все, нова філософія освітньої діяльності, це нові принципи організації навчального процесу, це новий тип відносин між викладачем і студентом.

Реалії сьогодення незаперечно вказують на те, що вищі навчальні заклади на всіх континентах дедалі більше уваги приділяють фундаменталізації навчального процесу. Навіть американська освіта, якій характерна прагматичність, орієнтація на здобуття передусім фахових компетенцій, все більше уваги приділяє інтелектуалізації освіти, вихованню у майбутніх фахівців уміння самонавчатися і самовдосконалюватися, щоб за будь-яких обставин спеціаліст не залишився на узбіччі життя.

Стимулювання економічного мислення студентів відбувається тоді, коли вони включаються в ділове співробітництво, бачать кінцевий результат своєї економічної діяльності. Це дає підстави твердити про два головних критерії, які характеризують економічне мислення студентів, а саме: його науковість та діяльнісну економічну спрямованість. І не слід сліпо копіювати досвід розбудови вищої освіти у США чи будь-якій іншій країні: це просто неможливо через фундаментальні соціокультурні відмінності. Проте доцільним є глибоке осмислення і творче запозичування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кубаєвський М. Економічна культура у трансформаційному процесі / М. Кубаєвський // Вісник ТДЕУ. – Тернопіль : Економічна думка. – № 4. – 2006. – С. 104-114.
2. Заславская Т.И. Современное российское общество: социальный механизм трансформации / Заславская Т.И. – М. : Депо. – 2004. – 440 с.
3. Єфременко Т. Економічна культура як соціологічне поняття / Т. Єфременко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 3. – С. 123-142.
4. Кондрашова-Діденко В.І. Теоретико-методологічний аналіз економічної культури в трансформаційній економіці / В.І. Кондрашова-Діденко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2003. – Випуск 66 – 67. – С. 13-15.
5. Економічна соціологія: [навчальний посібник] / [В.М. Ворона, В.С. Пилипенко, В.І. Тарасенко та ін.]; за ред. В.М. Ворони, В.С. Пилипенка. – К. : Інститут соціології НАН України, 1997. – 237 с.
6. Павленко Ю. Інституціональні основи традиційного українського суспільства та проблеми сучасності / Ю. Павленко // Економічна теорія. – 2005. – № 3.

Л.Н. Дыба

Проблемы формирования экономической культуры в современном процессе национального возрождения

В статье рассмотрено значение экономической культуры как общественного явления и проблемы ее формирования в трансформационных процессах современного украинского общества.

L.N. Duba

Problems of Forming of Economic Culture in Modern Process of National Revival

The importance of economic culture as the public phenomenon and problems of its forming in the transformation processes of modern Ukrainian society are considered.

Стаття надійшла до редакції 27.04.2009.